

BERTIL LIDGARD:

Säkerhetspolisen i Sverige

Med jämna mellanrum misstänkliggöres den svenska säkerhetspolisens verksamhet. Ordföranden i justitieutskottet, riksdagsman H Bertil Lidgard, lämnar en översiktlig redogörelse för säkerhetstjänstens arbetsuppgifter och organisation. Det utmärkande för Sverige är den djupgående parlamentariska kontrollen av verksamheten.

Den svenska säkerhetspolisen – normalt föremål för insyn och kontroll som inget annat lands motsvarighet – har på senare tid blivit utsatt för tidningars och massmedias misstänksamma intresse i större utsträckning än vanlig. Orsakssammanhanget är uppenbart. Efter 25 tjänsteår har en befattningshavare vid säkerhetspolisen gått i pension och anser sig nu oförhindrad att offentliggöra påståenden om missförhållanden, som han trots flitigt uppvaktande hos partivänner i den tidigare socialdemokratiska regeringen inte vunnit gehör för.

Lika litet har JO och JK funnit fog för vad samma person framfört i olika anmälningar om missförhållanden eller rena olagligheter inom säkerhetspolisen. Tvärtom har JO vid upprepade tillfällen både i inspektionssammanhang och med anledning av särskilda anmälningar klargjort att säkerhetspolisen fullgör sin arbetsuppgifter i enlighet med gällande regler.

Vidare har ett enstaka ärende om en snickare vid marinmuseet i Karlskrona, vilken efter en undersökning jämlikt personalkungörelsen meddelats att han inte kunde påräkna fortsatt arbete där, väckt stor uppmärksamhet. Anledningen till myndighetens beslut var inte att marinmuseet utgjorde en säkerhetsskyddad arbetsplats i sig utan att snickaren för att kunna utföra sitt arbete måste passera över militärt område. Eftersom det är säkerhetspolisen som enligt sina instruktioner har att sammanställa och leverera underlag i enlighet med personalkontrollkungörelsen för en myndighets beslut i ett anställningsärende har ansvaret för det inträffade i den allmänna diskussionen lagts på polisen. Frågan är efter besvär nu föremål för regeringens prövning och är när detta skrives ännu inte avgjord.

Säkerhetstjänstens uppgifter

Vad är då säkerhetspolisen? Svaret ges enklast med att återge den rubrik under vilken riksdagen prövar och beviljar anslag till denna speciella avdelning av polisverket, nämligen "särskild polisverksamhet för hindrande och uppdragande av brott mot rikets säkerhet m m" vilken formulering i sin tur är hämtad ur instruktionen för rikspolisstyrelsen där säkerhetstjänstens uppgifter beskrives. Med rikets säkerhet avses såväl den inre säkerheten för statskicketts bevarande som den yttre säkerheten för ett nationellt oberoende.

Säkerhetstjänsten kan med hänsyn till sina funktioner delas in i förebyggande verksamhet, som bedrivs framför allt genom säkerhetsskyddstjänsten, och utredande verksamhet, dvs säkerhetsunderrättelsetjänst.

Säkerhetsskyddstjänsten brukar — med den systematik som har kommit till uttryck bl a i bestämmelserna om säkerhetsskydd vid statsmyndigheter — delas in i sekretessskydd, tillträdesskydd, infiltrationsskydd, kontroll av säkerhetsskyddet samt utbildning i säkerhetsskydd.

Säkerhetsskyddet skall förhindra att innehållet i hemlig handling eller annan uppgift av betydelse för landets säkerhet kommer till obehörigs kännedom.

Tillträdesskyddet omfattar skydd mot obehörigt tillträde till kontor, byggnad, anläggning, fartyg, luftfartyg, område m m, där hemlig handling eller information finns eller hemlig verksamhet bedrivs.

Infiltrationsskyddet avser att genom personalkontroll säkerställa att endast personer som är pålitliga från säkerhetssynpunkt får tjänst, vikariat eller uppdrag som är av betydelse för

rikets säkerhet och som därför har placerats i sk skyddsklass enligt personalkontrollkungörelsen.

Kontroll av säkerhetsskyddet åsyftar att utreda detta skydds effektivitet och kvalitet genom kontroller.

Utbildning i säkerhetsskydd syftar till att meddela kunskap i säkerhetsfrågor och verka för att säkerhetsmedvetandet hålls på en med hänsyn till andra skyddsåtgärder godtagbar nivå.

Till säkerhetsunderrättelsetjänst hör inhämtning, insamlande och bearbetande av sådant undermåttelsematerial, som behövs för att angrepp mot landets inre och yttre säkerhet skall kunna bedömas och bekämpas. Sådana informationer kan man få genom öppna källor, genom hemliga kanaler och genom spaning. Bearbetning innebär att det inhämtade materialet görs tillgängligt för studium genom översättning, sammanställning, referat etc. Till säkerhetsunderrättelsetjänsten räknas systematiskt även erforderlig delgivning av säkerhetsunderrättelsematerial mellan den polisiära säkerhetstjänsten och andra organ inom totalförsvaret.

Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning

Som framgått av det sagda är säkerhetspolisen en särskild avdelning inom polisverket. Inom rikspolisstyrelsen finns sålunda en säkerhetsavdelning som sedan den 1 juli 1979 består av tre byråer. Säkerhetsavdelningen utgör säkerhetspolisens centrala ledning. Till denna ledning är knuten en fältorganisation. Den del av fältorganisationen som finns i Stockholm är integrerad med den centrala ledningen. I övrigt utgörs fältorganisationen av ett antal säker-

hetssektioner i olika delar av landet. Dessa sektioner lyder direkt under rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning och är alltså inte underställda lokal polischef.

Inom säkerhetsavdelningen finns tre byråer, indelade i sektioner, som vardera i sin tur har delats in i mindre enheter, de flesta benämnda rotlar.

En byrå har sitt arbete inriktat på säkerhetskyddstjänst. På den ankommer bl a frågor som rör handhavande av hemliga handlingar, frågor om tillträdesskydd, personalkontrollärenden och industriskyddsärenden.

En annan sysslar med säkerhetsunderrättelsetjänst. Tyngdpunkten i arbetet vid denna byrå gäller sådan verksamhet som berör rikets yttre säkerhet, i första hand främmande maktens underrättelseverksamhet här i landet och deras kontakter.

På den tredje byrån (kanslibyrån) ankommer sedvanliga administrativa funktioner såsom personaladministration, arbete med petitaframställningar samt redovisning, planering och rationalisering. Härtill kommer vissa andra centrala och för verksamheten gemensamma funktioner. Vid kanslibyrån finns ett för den särskilda polisverksamheten erforderligt register. För registret, som är ett spaningsregister jämförligt med andra sådana register för tex brottsutredning och narkotikaspaning, gäller liksom för andra polisregister bestämmelser i lagen om polisregister. Härtill kommer kompletterande stadganden i personalkontrollkungörelsen.

Personalkontroll

Vissa tjänster i offentlig verksamhet är förena-

de med arbetsuppgifter, som har större betydelse för rikets säkerhet än andra. Det är naturligtvis av stor vikt att till sådana tjänster rekryteras personer, som kan antagas motsvara de krav som detta förhållande innebär. För att gardera sig mot att en sådan tjänst ej besättes med person som är olämplig för uppdraget skall myndighet företaga personalkontroll beträffande den som kan antagas bli utsedd till innehavare av tjänsten. Personalkontroll får företagas endast i fråga om tjänst som är hänförd till sk skyddsklass. Det finns två kategorier av skyddsklasser, den första som omfattar tjänster av *synnerlig* betydelse för rikets säkerhet och den andra som omfattar övriga tjänster av betydelse för rikets säkerhet. Denna klassindelning av tjänster har betydelse bl a med avseende på de uppgifter som av rikspolisstyrelsen får utlämnas till den anställande myndigheten.

Om utlämnandet av uppgifter ur polisregistret finns det rigorösa bestämmelser. Styrelsen skall vid sådan prövning bestå av rikspolischefen, säkerhetsavdelningens chef och de i styrelsen ingående lekmannarepresentanterna. Styrelsen är beslutförför om rikspolischefen och minst tre av lekmannarepresentanterna är närvarande. Uppgift får lämnas ut endast om alla är ense härom. Om någon lekmannarepresentant begär det skall frågan om utlämnande hänskjutas till regeringen. Innan uppgift lämnas ut bör i de fall och i den omfattning som anges i personalkontrollkungörelsen den som uppgiften avser ges tillfälle att skriftligen eller muntligen yttra sig i ärendet.

Enligt 2 § personalkontrollkungörelsen får i det hos säkerhetsavdelningen förda registret införas uppgifter som behövs för den särskilda polisverksamheten. Anteckning i registret får

emellertid enligt samma paragraf icke göras enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt givit uttryck för politisk uppfattning.

I skrivelse den 22 september 1972 till rikspolisstyrelsen har Kungl Maj:t meddelat vissa bestämmelser angående inriktningen av säkerhetspolisens arbete. I samband härmed ändrades också § 2 personalkontrollkungörelsen. Bestämmelserna innebär ett klarläggande i frågan om åsiktsregistrering och en särskild markering av nödvändigheten att ägna skärpt uppmärksamhet åt utländska extremister. Ändringen i 2 § personalkontrollkungörelsen innebär att föreskrifter angående tillämpningen av bestämmelsen om förbud mot anteckning i säkerhetsavdelningens register enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt givit uttryck för politisk uppfattning skall meddelas av Kungl Maj:t.

Skrivelsen till rikspolisstyrelsen innehåller vissa sådana närmare föreskrifter. Genom dem klargörs principerna för registrering när det gäller medlemmar i politiska organisationer som har våld på sitt program eller som kan befaras använda våld för sina politiska syften. Medlemmar i eller sympatisörer med utländska extremistgrupper som kan befaras här i riket eller i andra stater bedriva eller ha bedrivit politisk omstörtningssyftande verksamhet, vari ingår utnyttjande av våld, hot eller tvång som medel, skall normalt alltid registreras. Beträffande medlemmar i politiska organisationer som enligt sina program skall verka för att omvandla samhället med våld skall utgångspunkten däremot vara att registrering får ske endast om vederbörande genom sina åtgärder gett anledning till misstanke att han kan vara beredd att

deltaga i verksamhet som innebär fara för rikets säkerhet eller som syftar till och är ägnad att med våld förändra det demokratiska statskicket eller påverka rikets ställning som oberoende stat.

Kungl Maj:t har den 27 april 1973 utfärdat ytterligare föreskrifter om principerna för registreringen. Dessa är hemliga

Kontroll av verksamheten

Det är ofrånkomligt att en verksamhet som säkerhetspolisens i vars natur det ligger att den av hänsyn till rikets säkerhet måste vara hemlig, kan framkalla misstankar om maktövertagelse, funderingar om politiskt agerande på egen hand och påståenden om otillåtet samröre med utländska motsvarigheter. Det är också uppenbart att de grupper som säkerhetspolisen enligt det uppdrag som regering och riksdag givit den har under särskild observans är särskilt initiativrika när det gäller att ge spridning av sådana rykten. Även andra grupper i vilkas politiska framtoning ligger en strävan att radikalt förändra det svenska samhället trots att man bekänner sig till demokrati och parlamentarism drar gärna ved till en sådan brasa.

Och här ligger säkerhetspolisens dilemma: skall den förklara sina åtgärder i olika hänseenden, vara så öppen för informationer som en del önskar, ja, då är den helt enkelt inte längre effektiv. "Spionen lägger pussel" lärde vi oss under andra världskrigets beredskapsår. Det är en sanning som gäller fortfarande — det behövs inte kännedom om så förfärligt många komponenter i vårt säkerhetssystem för att det skall bli mer eller mindre blottlagt.

Lika självklart är emellertid att man av hän-

syn till medborgarnas integritet måste ha vissa kontrollfunktioner beträffande säkerhetspolisens verksamhet. Dessa är i själva verket inte så få och dessutom ganska allsidigt konstruerade. För det demokratiska inslaget i denna verksamhet svarar i första hand rikspolisstyrelsens lekmanaledamöter, vilka enligt vanliga proportionella regler rekryteras bland aktiva riksdagsledamöter. Dessa har – förutom en allmän insyn i verksamheten, i första hand grundad på föredragningar – ett avgörande inflytande på frågor om att lämna ut uppgifter ur säkerhetspolisens register.

Regeringen har för sin del full insyn i verksamheten genom justitieministern; denne har regelbundna genomgångar med rikspolischefen

och chefen för säkerhetsavdelningen i närvaro av även statssekreteraren i statsrådsberedningen rörande aktuella ärenden. Slutligen har riksdagens justitieutskott egna möjligheter att följa verksamheten.

Till detta kommer – särskilt beträffande lagligheten i säkerhetspolisens verksamhet – den oinskränkta möjlighet som riksdagens ombudsmän och justitiekanslern har till insyn i verksamheten.

Slutligen må noteras att även om säkerhetsavdelningen nyligen fått en ny organisation förutsättes likväl att denna organisation skall ses över inom några få år, då naturligtvis både säkerhetsfrågor och integritetsproblem på nytt blir aktuella.